

PLANTE FOLOSITE DE POPULAȚIILE NEO-ENEOLITICE DE PE TERITORIUL MOLDOVEI ÎN MILENIILE IV—III î.e.n.

FELICIA MONAH, D. MONAH

We shall be making a bird's eye view of the archaeobotanic data we know of the plants utilized by the neolithic populations in Moldavia in mil. IV—III B.C. We shall enumerate both the cultivated plants and the plants in the spontaneous flora. The archaeobotanic research referring to Moldavia is still at the beginning but it already provides interesting data on the history of neolithic populations and on the history of agriculture, alike. We think they could well contribute to the future clarification of some problems of geobotany.

Consultînd mai multe lucrări consacrate plantelor cultivate la noi am observat quasi absența referirilor la materiale arheobotanice descoperite în România. Chiar și în cele mai recente și bine documentate monografii [5] referirile la vechimea cultivării unor plante în țara noastră sînt sporadice și lacunare. De cele mai multe ori, exemplificările utilizate sugerează, fără îndoială involuntar, cititorului că nu dispunem de probe care să ateste o străveche agricultură. Situația se datorează necunoașterii de către botaniști a descoperirilor arheologice publicate doar în reviste de strictă specialitate. Pentru a remedia, fie și parțial, absența comunicării dintre arheologi și botaniști ne-am propus să prezentăm o succintă trecere în revistă a datelor arheobotanice, obținute pe resturi de plante subfosile, descoperite în așezări neo-eneolitice din Moldova.

Cronologic, așa cum am mai spus, perioada studiată cuprinde intervalul 4 200 — 2 600 î.e.n., după date radiocarbon necalibrate. Spațiul geografic îmbrățișat de studiul nostru cuprinde teritoriul Moldovei în sensul istoric al cuvîntului.

Pentru cele mai vechi culturi neolitice Starčevo-Criș și Ceramica liniară nu dispunem de resturi de plante determinabile, cu toate că practicarea agriculturii este indiscutabilă. În perioada menționată se formează și evoluează culturile Precucuteni și Cucuteni care se vor extinde departe în est pînă în Ucraina.

Din punct de vedere climatic, perioada studiată se circumscrie așa-zisului „optim climatic post-glaciar“ sau, mai exact, coincide cu ultima parte a Atlanticului și începutul Sub-borealului. Cu toate că opiniile climatologilor nu sînt concordante [1;7], această perioadă poate fi considerată ca o secvență probabil, caldă și umedă, propice cultivării plantelor, dar care spre sfîrșit devine mai uscată și răcoroasă [7]. Observațiile arheologice confirmă în bună parte aceste caracteristici [10 ; 11]. Remarcăm și faptul că prima parte a

perioadei menționate corespunde unei certe sedentarizări a agricultorilor din Moldova. Precucutenienii, profitând de secvența climatică favorabilă, vor perfecționa tehnologia lor agricolă, vor crea noi unelte, dintre care vom cita doar aratul cu tracțiune animală, ce le va înlesni luarea în cultură a unor noi terenuri. Arheologic, se observă înmulțirea așezărilor care sînt destul de uniform distribuite în teritoriul amintit. Odată cu începutul culturii Cucuteni (către 3750 î.e.n.), se constată o adevărată explozie demografică [10; 11]. Numai în regiunea cuprinsă între Carpați și Prut au fost identificate peste 1 600 de așezări cucuteniene [11]. Pentru faza Cucuteni A (aproximativ 3 750 — 3 200 î.e.n.), într-o lucrare recentă [11], se aprecia populația cucuteniană de pe teritoriul de astăzi al României, de la un minimum de 300 000 la un maximum de 1 100 000 de locuitori. Impactul numeroaselor comunități cucuteniene asupra mediului înconjurător a fost, fără îndoială, important, fiind uneori sesizat și din punct de vedere arheologic.

Numeroase aspecte ale vieții și istoriei purtătorilor culturii Cucuteni nu pot fi explicate decît ținînd seama de relațiile om-mediul înconjurător. Acesta este motivul care ne-a determinat să antamăm cercetările arheobotanice din Moldova.

Prin analize sporo-polinice s-a stabilit că în jurul unor așezări ale culturii Precucuteni se înregistrează o restrîngere a pădurilor datorită defrișărilor prin care se obțineau noi terenuri agricole [9]. Precucutenienii cultivau, așa cum demonstrează descoperirile de la Poduri-Dealul Ghindaru, mai multe specii și subspecii de grîu: *Triticum dicocon* Schrank, *T. aestivum* L. ssp. *compactum* (Host) Mac Key, *T. spelta* L., precum și *T. durum* Desf. La acestea se adăugau două specii de orz: *Hordeum vulgare* L. și *H. distichon* L. Determinările au fost făcute pe cariopse carbonizate descoperite în mari depozite în dărămăturile locuințelor arse [2; 4]. Poate nu este lipsit de importanță să amintim că la Poduri, în nivelul Precucuteni III-clasic, a fost descoperită o adevărată moară, cu rîșnițe de mînă, în care se aflau și patru silozuri cu mari cantități de cereale [2]. În cursul săpăturilor a fost observată selecționarea după mărime a boabelor de cereale. Interesantă ni se pare și cultivarea, în așezarea precucuteniană de la Tîrpești, a speciei *Fagopyrum esculentum* Mnch., folosită, probabil, în alimentația oamenilor.

În așezările precucuteniene, aflate la est de Prut, pe lângă cerealele deja enumerate se cultivau *Avena saliva* L. și *Panicum miliaceum* L. [8]. Precucutenienii, ca și urmașii lor cucutenieni, par să fi cultivat și unele plante care în momentul de față nu se mai folosesc în alimentația oamenilor. Ipoteza noastră se bazează pe cîteva semințe carbonizate de *Vicia* și este susținută de descoperirea, în staliunea arheologică Ovčarovo din Bulgaria, contemporană cu așezările Precucuteni, a unui depozit și a unor dovezi clare de cultivare a mazării: *Vicia ervilia* (L.) Wild. [16]. Analiza conținutului stomacului cadavrelor, din epoca fierului, bine conservate în turbăriile de la Tollund, Grauballe și Borremose din Danemarca, documentează consumul unor fierturi obținute din cereale și semințe de plante din flora spontană [14].

Noile cercetări arheobotanice au permis și determinarea altor plante folosite de oamenii preistorici. Astfel, în așezarea precucuteniană de la Poduri au fost determinate, după amprente de frunze imprimate pe chirpicul locuințelor, utilizarea lemnului de *Corylus avellana* L. și *Tilia platyphyllos* Scop. [12]. Din ruinele acelorași locuințe au fost recoltate mai multe eșantioane de cărbune de lemn care, pînă în momentul de față, nu au fost determinate dar care sperăm că vor aduce noi date cu privire la arborii folosiți la construirea locuințelor.

În cei peste o mie de ani (3750 — 2 600 î.e.n.) cit durează evoluția culturii Cucuteni se continuă cultivarea cerealelor deja atestate pentru cultura Precucuteni, iar la est de Prut este documentată cultivarea speciei *Avena sativa* L. [4].

Timp de mai multe decenii, în literatura arheologică și arheobotanică a fost citată descoperirea unui depozit de la Frumușica-Bodești, atribuit, de Tr. Săvulescu, speciei *Cannabis sativa* L. [15]. Reexaminându-se recent eșantionul s-a constatat că în realitate semințele considerate de Tr. Săvulescu ca provenind de la cînepă sînt de fapt de la *Lithospermum purpureo-coeruleum* L. [3]. Un alt depozit a fost descoperit în 1984, în stratul Cucuteni A de la Izvoare-Piatra Neamț. Cu această ocazie s-a stabilit că o parte dintre semințele de *Lithospermum*, cu denumirea populară de mărgeleușe, erau perforate pentru a fi înșirate într-un colier. O practică similară este atestată în așezarea gumelniteană de la Ulmeni de unde provine un colier cu citeva sute de semințe de *Lithospermum* perforate ce alternau cu mărgele de lut ars [3]. În legătură cu cultivarea cînepii, de către triburile Cucuteni-Tripolie, arheobotanista Z. Ianușevici de la Chișinău citează citeva semințe de *Cannabis sativa* L. descoperite în așezarea de la Varvarovka [8]. Dacă nu este vorba de o confuzie cu semințele de *Lithospermum*, înseamnă că purtătorii culturii Cucuteni cunoșteau cînepa și o cultivau.

Dintre leguminoase, cucutenienii cultivau în mod sigur *Vicia faba* L. și *Pisum* sp., pe care le foloseau în alimentație [4]. Alte leguminoase, fără să poată fi precizate, sînt semnalate în diagrama polinică a așezării cucuteniene de la Drăgușeni-Ostrov.

Oarecum surprinzătoare pentru mileniul IV î.e.n. este prezența viței de vie (*Vitis vinifera* L.) determinată, după semințe, în așezările Cucuteni-Tripolie, aflate la est de Prut [8]. Pe lângă semințe de *Vitis vinifera* L. au fost găsite și semințe de *Vitis silvestris* Gmel. [8]. Se pare că purtătorii culturii Cucuteni cunoșteau unele băuturi fermentate, probabil vinul și oțetul. Unele indicii, din așezarea Cucuteni de la Poduri, par să semnaleze și fermentarea orzului, probabil pentru a obține bere [2].

În satele Cucuteni-Tripolie de la est de Prut au fost descoperite resturi de fructe de la *Prunus armeniaca* L. [8], iar simburi de la fructele unor arbori din flora spontană au fost frecvent găsiți în locuințele cucuteniene. Erau consumate fructele de *Prunus instilia* Just., *Prunus cerasifera* Ehrh., *Prunus spinosa* L., *Malus*, *Cerasus*, *Viburnum lantana* L., *Corylus avellana* L. și *Quercus robur* L. [4]. Amintim și faptul că Tr. Săvulescu a determinat un eșantion de cărbune descoperit la Frumușica-Bodești ca provenind de la *Quercus robur* L. [15].

Un interes deosebit pentru cercetarea compoziției pădurilor din eneolitic a arătat botanistul Radu Popovici de la Universitatea din Cernăuți. Acesta a susținut, în 1934, teza de doctorat „Pădurile paleo- și neolitice din nordul României”, prima lucrare românească de arheobotanică. Pe baza materialelor puse la dispoziție de Cezlav Ambrojevici și Vladimir Dumitrescu, Radu Popovici a determinat, pe eșantioane antracologice, mai multe specii de arbori utilizați pentru construcții sau pentru foc. Cele mai multe specii: *Quercus robur* L., *Ulmus*, *Fraxinus*, *Acer*, *Tilia* sînt comune pădurilor actuale. Altele, determinate tot de R. Popovici, sînt specii termofile: *Juglans regia* L., *Castanea sativa* L., *Buxus sempervirens* L., *Ostrya carpinifolia* Scop., *Quercus cerris* L. [13] și ridică probleme interesante privind clima și vegetația din mileniiile IV—III î.e.n.

Pe baza determinărilor menționate, R. Popovici apreciază că în eneolitic, în „regiunea aceasta (nordul Bucovinei n.a.) au predominat alte condiții climatice decât astăzi, de un caracter mai cald și mai umed” [13]. Ipoteza lui R. Popovici pare să fie susținută de propriile noastre observații arheologice asupra cărora, din lipsă de spațiu, nu putem insista. Vom menționa doar că recente determinări arheozoologice demonstrează prezența pe teritoriul de astăzi al Ungariei și al Ucrainei a speciei *Panthera Leo* [17].

În succinta noastră prezentare a plantelor utilizate de populațiile neolitice din Moldova nu am avut posibilitatea să aprofundăm implicațiile istorico-arheologice. Dar, după părerea noastră, cercetările arheobotanice deschid largi perspective atât pentru arheologi cât și pentru geobotaniști. Nu ascundem faptul că am avut, de la bun început, intenția de a trezi interesul și eventuala colaborare a botaniștilor pentru intensificarea investigațiilor arheobotanice, domeniu deosebit de promițător dar, încă, pe nedrept neglijat la noi.

B I B L I O G R A F I E

1. CÂRCIUMARU M., 1982 — *Considerații asupra oscilațiilor climatei în ultimii 5 000 de ani*, Suceava. Anuarul muzeului județean, IX, Suceava. p. 469—477
2. CÂRCIUMARU M., MONAH F., 1985 — *Raport preliminar privind semințele carbonizate de la Poduri — Dealul Ghindaru, județul Bacău*, Memoria Antiquitatis, IX—XI, p. 699—708
3. CÂRCIUMARU M., MONAH F., 1985 — *Reconsiderări asupra determinărilor de semințe carbonizate de la Frumusea și Valea Lupului*, St. și Cer. de Ist. Veche și Arh., t. 36, nr. 4, Ed. Acad. R.S.R., București, p. 351—352.
4. CÂRCIUMARU M., MONAH F., 1987 — *Déterminations paléobotaniques dans les stations Precucuteni et Cucuteni, La civilisation Cucuteni en contexte européen*, Iași (sub tipar)
5. CEAPOIU N., BÎLTEANU GH., HERA CR., SĂULESCU N.N., NEGULESCU FL., BĂRBULESCU AL., 1984 — *Griul*, Ed. Acad. R.S.R., București
6. COMȘA E., 1987 — *Neoliticul pe teritoriul României*, Ed. Acad. R.S.R., București
7. DUMITRESCU VL., BOLOMEY AL., MOGOȘANU FL., 1983 — *Esquisse d'une pré-histoire de la Roumanie*, Ed. Șt. și Enciclopedică București, p. 140—162
8. IANUȘEVICI Z., 1976 — *Kulturne rasteńiea Iugo-Zapadna S.S.S.R po paleobotaniceskim issledovaniam*, Ed. Știința, Chișinău
9. MARINESCU-BÎLCU S., CÂRCIUMARU M., MURARU A., 1985 — *Contribuții la ecologia locuitorilor pre și protoistorice de la Tîrpești*, Memoria Antiquitatis, IX—XI Piatra Neamț, p. 643—684
10. MONAH D., 1982 — *Quelques observations sur les causes et les effets de l'explosion démographique cuculénienne*, Carpica, XIV, Bacău, p. 35—38
11. MONAH D., CUCOȘ ȘT., 1985 — *Așezările culturii Cucuteni din România*, Ed. Junimea, Iași
12. MONAH F., 1985 — *Amprunte de frunze descoperite în stațiunea arheologică Poduri-Dealul Ghindaru, județul Bacău*, Memoria Antiquitatis, IX—XI, Piatra Neamț, p. 685—692.
13. POPOVICI R., 1935 — *Pădurile paleo- și neolitice din nordul României*, Bul. Fac. de Șt. VIII, Cernăuți, p. 277—295.
14. RENFREW M. J., 1973 — *Palaeoethnobotany. The prehistoric food plants of the Near East and Europe*, Methuen & Co Ltd., Londra.
15. SĂVULESCU TR., *La Flore in C. Matasă*, 1946 — *Frumusea. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie*, Imprimeria Națională, București p. 37—42
16. TODOROVA H., VASHLIEV V., IANUȘEVICI Z., KOVACEVA M., BĂLEV P., 1983 — *Opčarovo*, Izdatelstvo na Bălgarskata Akademiia Naukite, Sofia, p. 106—117.
17. VÖRÖS I. I., 1983 — *Lion remains from the Late Neolithic and Copper Age of the Carpathian Basin*, Folia archaeologica, XXXIV, p. 33—48